

Szabó Endre

Írta: Kárpáti Aurél

A szabadságharc évében, 1849-ben született. S ez az emlékezetes dátum nemcsak kemény, nyakas magyarságában élt, mint eszmévé szublimálódott örökség és eleven tradíció, hanem egész szenvedélyes, elégedetlen forradalmár-lényében, mint nyugtalan és nyugtalanító lobogás, önemésztő, örök lázadozás. Valami dacos, fojtott, de fel-felhorgadó harcvágy, valami lázas aktivitás fűtötte a hosszú béke évtizedeinek érdekes és értékes költő-zsurnalisztáját. És ez a benső, érzelmi adottság formálta ki egyéniségét, szabta meg tehetségének alakulását, jelölte ki pályája irányát. Az *újságíróból* társadalmi félszegségeket ostorozó, félelmes, sokszor szinte kegyetlen satirikus lett (*Üstökös*), a *regényíróból* maró iróniájú torzképrajzoló (*Mujkosék kalandjai, Hét szilvafa, A szűz*), a *költőből* keserűen csúfolódó, fanyar humorista (*Szatírák*). Tragikus ellentétek feszültek benne. S mikor a torokba-nyelt könnyek, haragok és fájdalmak már nagyon égették: vad nevetésben tört ki. Szellemének szikrázásával igyekezett hűteni szíve sajgó izzását. Harmónia után sóvárgó lélek volt — mint minden igazi költő, aki egyetlen szintézisben szeretné feloldani az élet bántó ellentéteit —, de sóvárgása sohasem teljesült valósággá. Innen a diszharmónia, az állandó peturi békétlenség írásaiban és folyton füstölgő, harcos-karcos személyiségében.

Nyilván ez az ideális igényeket támasztó, önmaga felé is visszaforduló, kritikus elégedetlenség készítette Szabó Endrét már férfikora elején arra, hogy *mások*, idegen írók, a nagy orosz mesterek remekműveinek átültetésében, magyarul való megszólaltatásában keressen írói és művészi kielégülést. Volt ebben az elfordulásban, ebben az aláztatos odaadásban némi lemondás, némi fájó rezignáció, ám egészen bizonyosan megbékülés, önmagára-találás és bölcs kiengesztelődés is. A *műfordító* szerény és serény munkásságában rátalált arra a lelki egyensúlyra, amelyet addig nem sikerült megszereznie. A *Gogollyal, Goncsároval, Turgenyevvel, Tolsztojjal* és *Dosztojevszkijjal* folytatott beható társalkodás, a lángész megnyilatkozásainak varázslatos közelsége és szuggesztivitása, a szavak titkáig tapintó, intim együttélés meghozta számára a harmónia gyönyörűségét, a sokáig hiába sóvárgott beteljesülés nyugalmát. Az orosz regény legnagyobb képviselői az ő évtizedeket átfogó fordítói tevékenységének eredményeként szólaltak *meg* magyarul. S bár Szabó Endre mint költő, író és hírlapíró is jelentős értékeket produkált, igazi oeuvre-jét mégsem annyira *eredeti* művei, inkább *műfordításai* alkotják. Irodalomtörténeti helyét ezek a gondos és ízes, mesteri tolmácsolások biztosítják hosszú időre.

Verset és prózát egyforma könnyedséggel, kifejező hűséggel fordított. így többek között tőle való Puskin néhány cso-

dálatos versének átültetése is. Érdeklődése korán fordult az orosz regényírók felé s olyan időben, amikor például a franciák — a Parisban élő *Turgenyev*en kívül — más orosz írókról még alig vettek tudomást. Hogy az orosz regény nagymestereit a magyar olvasóközönség szinte a németekkel *egyidejűleg* ismerhette meg hiteles és művészi fordítások révén: elsősorban és főként Szabó Endre érdeme. Ennek a megismerkedésnek pedig komoly hatása volt *akkori regényirodalmunk fejlődésére*. A *romanticizmus* esekélyesedett vizeiről nagy mértékben az oroszok segítették át a magyar regényírókat a *realizmus* mélyebb és frissebb sodrába. *Tolnai*, *Petelei*, *Thury* és még egynéhányan orosz impulzust kaptak, jóval a francia naturalisták „betörése” előtt. S maga *Mikszáth* is panaszkodva említette egyszer: mennyire sajnálja, hogy az oroszok könyvei már *későn* kerültek kezébe... Nem kicsinyelhető hát le semmiképpen az a könyvtárnyi orosz fordítás-sorozat, amellyel Szabó Endre fáradhatatlansága ajándékozta meg nemzetét. Tökéletesen megtanult oroszul s ő volt az *első*, aki *megbízható*, teljes, az eredetinek zamatát visszaadó s mégis magyaros fordításaival *Dosztojevszkij* halhatatlan nevét bevitte a magyar köztudatba. Életének maradandó értékű s legnagyobb műfordítói teljesítménye: a *teljes magyar Dosztojevszkij* — korszakos jelentőségű alkotás. S mindazok, akik magyarul olvasták a *Bűn és bűnhődést*, a *Félkegyelműt*, a *Karamazov okát*, a *Halottas házat* és* a *Megmételyezettek*, kell, hogy hálával, szeretettel és elismeréssel gondoljanak kitartó és önfeláldozó munkájára.

Fordításai nemcsak itthon tették népszerűvé nevét, hanem Oroszországban is. És talán ő volt az első magyar író, akit oda-künn megismertek. *Pásztor Árpádtól* hallottam, hogy 1910 táján a pétervári írók klubjában valaki azzal a kérdéssel fordult hozzá: *Mit csinál Szabó Endre?* Más magyar író nevét akkor még egyáltalán nem emlegették orosz irodalmi körökben.

Mikor összekerültem Szabó Endrével, a bozontos szemöldökű, őszbajuszú, dörmögőhangú, de tiszta gyermektelintetű öreg úr már hetvenedik évét taposta. Egy Damjanich-utcai penzióban lakott, amelynek társalgójában szinte napról-napra találkoztam vele. öles termetén ráncokba omlott a bő ruha, tartása azonban még akkor is egyenes, katonásan kemény volt. Fején fekete selyemsipka, szájában az elmaradhatatlan pipa. Füstölt és dohogott. Morcosan kritizálta a megváltozott viszonyokat, elnehezedett léptekkel sétálva fel és alá a tágas szobában. Csak ha kedvenc oroszaira terelődött a szó: derült fel és enyhült meg. Ilyenkor bőbeszédű lett és szívesen szedegette össze emlékezetéből műfordítói munkásságának műhely-forgácsait. A „báva” szóval, amelyet jobbnak és árnyalatban is kifejezőbbnek tartott az idegen *naivnál*, eleinte sok bajom volt — mondotta —, s hogysen tetszett az olvasóknak, de aztán mégis csak megszokták és elfogadták...

Pár héttel halála előtt — 1924-ben — interjút csináltam vele lapom számára. Akkor már ágyban fekvő beteg volt. De a „teljes Dosztojevszkijről” frissen, felragyogó szemmel beszélt akkor is.

— Végre elkészült — sóhajtotta elégedetten. Már csak az utolsó ív van hátra. Rövidesen meg leszek azzal is...

Az utolsó ív azonban lefordíthatatlan maradt. Szabó Endre kezéből kiesett a toll, mielőtt pontot tehetett volna élete legszebb, legnagyobb munkájának végére. A magyar Dosztojevszkij befejező oldalait már másra hagyta a hetvenötéves öreg úr...

Meghalt. S még ugyanabban az esztendőben követte a sírba felesége,

Szabóné-Nogáll Janka

a kedves és finom író is.

Szabóné Nogáll Janka hosszú ideig szerkesztette a *Divat-Szalont*, majd a *Háztartást* és a *Hölgyek Naptárát*. Rendkívül kulturált, nagy tudású, bensőséges lírájú s hajlékony, csiszolt-stílusú író volt, aki ifjúsági irataival és regényeivel, novelláival egyaránt előkelő helyet biztosított magának kora írói közt. Lényéből áradt a természetes jóság, szelídség, lelki nemeség, a magyar nagyasszonyok közvetlensége s az idővel együtt-haladó *modernség*. S mindez átsugárzott írásain is. Ő írta az első magyar leányregényt, a *Pipiskét*, amelynek még ma is sok olvasója akad, a *Leány álmokkal* és a *Zsófi naplójával* együtt. Avatott tollú munkatársa volt a szépirodalmi lapoknak s élete alkonyán több lexikonnak.

Hat év óta ott pihen az ő porladó teste is a kerepesi úti temető homokja alatt, férjével közös sírban, amely fölé tavaly ősszel kőemléket állított a hálás kegyelet. De eleven emlékét, éppúgy, mint a műfordító Szabó Endréét, írásai őrzik, késő utódok szívét is melegítve — olvasás közben.